

ВИДАТНІ НАУКОВІ ДОСЯГНЕННЯ

Б.Ф. ОСТАПЕНКО¹

ДМИТРО ВАСИЛЬОВИЧ ВОРОБІЙОВ – ДОСЛІДНИК І ВЧИТЕЛЬ

У листопаді 2003-го року виповнюється сто років з дня народження видатного вченого, професора Д.В. Воробйова. Ім'я Дмитра Васильовича, як вченого лісівника-типолога, увійшло в число творців лісівничо-екологічної типології поряд з іменами Г.Ф. Морозова, А.А. Крюденера, Е.В. Алексєєва, П.С. Погребняка. Воно особливо дороге Харківському національному аграрному університетові ім. В.В. Докучаєва, в якому він понад 20 років виховував вчених-лісознавців і лісівників.

Народився Дмитро Васильович 6 листопада 1903 р. у с. Доброму, нині Липецької області. По закінченні трудовничої школи в м. Чаплигині вступив у 1920 р. до Ленінградського лісового інституту. Студентом 2-го курсу він почав долучатися до дослідницької роботи на кафедрі ботаніки і дендрології, керованій у ті часи В.Н. Сукачовим. У складі геоботанічних експедицій вивчав луки, болота, ліси Ленінградської і Брянської областей. У 1925 р. захистив дипломну роботу з лісових асоціацій Антухівського лісництва Брянської області, де і почав працювати помічником лісничого.

Навесні 1926 р. Дмитро Васильович був запрошений Г.Н. Висоцьким до складу дослідницької експедиції Всеукраїнського управління лісами, яка повинна була вивчати типи і поновлення лісів Полісся і Лісостепу України. Напередодні роботи типологічної експедиції Е.В. Алексєєв опублікував наукову розробку "Типи Українського лісу. Правобережжя". Під час експедиційних робіт передбачалося перевірити й оцінити ці класифікаційно-типологічні починання в Україні. У результаті дворічних робіт на Українському Поліссі дослідницька партія у складі В.Е. Шмідта, П.С. Погребняка, Д.В. Воробйова і П.П. Кожевникова підтвердила правильність класифікаційної схеми Е.В. Алексєєва і внесла до неї низку доповнень. Зокрема, було розділено групу суборів на "власне субори" (В) або "борові субори" (кислоперегнітні субори) і складні субори або сугруди (С). Для синтезу насаджень у типи була прийнята сукупність якомога більшого числа ознак, з яких провідними були склад і продуктивність корінних древостанів. Ненадійними виявилися пропозиції Е.В. Алексєєва щодо встановлення ступеня вологості місцезростань за рівнем ґрунтових вод.

На підставі аналізу експедиційних, аналітичних і лабораторних даних П.С. Погребняком була розроблена класифікація типів умов місцезростань лісу "едафічна сітка", а Д.В. Воробйовим – запропонована система таксономічних одиниць: тип лісової ділянки, тип лісу, тип древостану і корінна рослинна асоціація. За матеріалами експедиції Дмитро Васильович публікує у 1927 р. наукову працю – "Типи лісу та лісові асоціації Українського Правобережного Полісся", а разом з П.С. Погребняком видає "Лісовий типологічний визначник Українського Полісся".

Після повернення у 1928 р. у Лисинське навчально-дослідне лісництво Ленінградського лісового інституту Дмитро Васильович до 1931 р. працює лісничим-дослідником. Тут він почав вивчати результати рубань догляду у зв'язку з типами лісу і написав "Коротке керівництво до встановлення лісових типологічних одиниць". Під керівництвом Г.Н. Висоцького готує до видання монографію "Досвід типологічної класифікації лісів підзолистої зони Європейської частини СРСР", що стала в майбутньому науково-теоретичним підґрунтям захищеної ним через двадцять років докторської дисертації "Типи лісів Європейської частини СРСР".

З організації на початку 1931 р. у Харкові Зонального інституту лісового господарства і лісової промисловості Д.В. Воробйов повертається в Україну. У системі інституту він обіймає посаду старшого наукового співробітника Північно-Кавказької лісо-дослідної станції, далі працює заступником директора з наукової роботи Дагестанської лісо-дослідної станції, а із січня 1934 по 1951 рр. – заступником директора Весело-Боковеньківського дендропарку.

У Веселих Боковеньках Дмитро Васильович розробляв питання техніки вирощування нових деревних порід. За результатами виконаних досліджень у березні 1941 р. він захистив кандидатську дисертацію на тему "Культура каркаса".

Узагальненню багаторічних дослідних матеріалів перешкодила Велика Вітчизняна війна. У листопаді 1941 р. Дмитро Васильович вступив до лав Радянської Армії. У лютому 1943 р. в районі Лозової він був важко поранений і полонений, і лише навесні 1945 р. зві-

¹ Борис Федорович ОСТАПЕНКО – дійсний член ЛАН України, доктор сільськогосподарських наук, професор, Харківський національний аграрний університет. Україна, м. Харків, Тел.: +38(057) 99-60-80.

льнений з фашистського табору, залишившись на все життя інвалідом.

Одержавши у 1947 р. диплом кандидата наук, Дмитро Васильович, спочатку за сумісництвом, а з 1951 р. – за основним місцем роботи, працює старшим науковим співробітником інституту лісу АН УРСР. Мешкаючи у Веселих Боковеньках, він завершує розпочату у 30-і роки наукову працю з типології лісів підзолистої зони Європейської частини Росії і 7 вересня 1952 р. захищає її в Раді Харківського СГП як докторську дисертацію.

Усе подальше життя, творча й організаторська діяльність професора Д.В. Воробйова були пов'язані з Харківським сільськогосподарським інститутом, куди він був запрошений у 1953 р. на завідування кафедрою агролісомеліорації. Тут особливо виявився талант вченого й організатора широких колективних досліджень, тонкого аналітика явищ природи і проникливого психолога.

Почав він з того, що розробив програму колективних робіт з типологічного вивчення лісів СРСР. Програма і запрошення до колективної науково-дослідної роботи була надіслана всім НДІ, ВЗО і дослідним станціям лісового профілю. Більшість наукових установ, що вивчають ліс і його складові, тоді позитивно відгукнулися на наміри Дмитра Васильовича, але надалі обмежилися переважно добрими побажаннями.

Практичному рухові планованих дій поклала початок Львівська робоча нарада, проведена у Львові взимку 1954 р. Ю.Д. Третьяком і Д.В. Воробйовим, і весняна рекогносцирувальна поїздка в гірські ліси Надвірнянського, Делятинського, Ворохтянського лісгоспів. У підсумку була визначена робоча програма і методика типологічного вивчення лісів України. Наукова тематика УкрНДІЛГ і його дослідницької мережі узгоджувалася з типологічними дослідженнями, що проводилися в горах і на рівнині.

Підсумки перших успішних колективних робіт з типології лісів Карпат (З.Ю. Герушинський, П.С. Капуновський, Б.Ф. Остапенко, І.Ф. Федець, М.С. Улановський, А.Н. Гаврусевич, П.А. Трибун), Криму (Т.А. Ханова та ін.), Молдавії (Т.С. Гейдеман, Б.Ф. Остапенко й ін.) були підведені на Українській нараді з лісової типології (29.V – 3.VI 1961 р.). На нараді професор Д.В. Воробйов і його колеги доповіли про проведені типологічні дослідження в різних регіонах колишнього СРСР. Потім результати робіт українських типологів були викладені на Другій Всесоюзній типологічній нараді (Красноярськ, 1962 р.).

Доповіді і дискусії Другої Всесоюзної наради з лісової типології переконали, що жодної консолідації серед лісотипологів різних шкіл і напрямків не існує. Такий відхід від рекомендацій Першої Всесоюзної наради (Москва, 1950), на якому була прийнята едафічна сітка для оцінки лісорослинних умов, змусив Дмитра Васильовича виступити з серією статей і лекцій, що роз'ясняли сутність, теоретичні основи, життєвість і практичну спрямованість лісівничо-екологічної типології: "Що таке тип лісу? Едафічна сітка і користування нею", "Класифікаційна система лісівничо-екологічної типології", "Лісова типологія та її застосування".

Наукові інтереси Дмитра Васильовича були дуже широкими. Але найбільш новаторськими, теоретично і практично значущими його розробками є:

- вчення про лісотипологічну класифікацію кліматів:
 - зональні клімати типів лісової ділянки;
 - висотно-поясні і висотно-експозиційні клімати гір;
 - континентальність кліматів;
 - варіанти клімату;
- система типологічної класифікації лісів:
 - лісотипологічне районування;
 - типологічні місцезростання;
 - едафо-кліматична класифікаційна сітка;
 - індикація деревної рослинності і надгрунтового покриву.

Ці та ряд інших теоретичних передумов – лісотипологічний прогноз і аналогі типів лісу, порушені місцезростання і природний потенціал типів лісу, угруповання і генезис типів, нарешті, зональна класифікація самих типів лісу і лісотипологічне районування території колишнього СРСР й України, ставлять Дмитра Васильовича в один ряд творців лісівничо-екологічної типології: Морозов – Крюденер – Алексєєв – Погребняк – Воробйов. Всі ці нові положення майстерно і дохідливо викладені у другому виданні "Методики лісотипологічних досліджень", яке стало рідкісною настільною книгою дослідників природи лісу.

Не можна не відзначити високу принциповість Дмитра Васильовича як вченого. Протягом усього свого діяльного життя він у чистоті проніс принципи лісівничої типології, які неодноразово доводилося захищати в наукових дискусіях.

Останнім його публічним виступом була доповідь на науковій конференції лісівників Харківського сільськогосподарського та Українського науково-дослідного інституту лісового господарства 10 грудня 1975 р. на секції "Проблеми лісової типології". Підводячи підсумки пройденого шляху, Д.В. Воробйов звів чергові завдання лісівничої типології у чотири групи: I – принципові питання; II – найважливіші питання використання типології; III – завершення розробки класифікації лісорослинних умов СРСР на базі лісорослинного районування; IV – питання удосконалювання фітоіндикаційного методу. "Звичайно, – говорив Д.В. Воробйов, – із завершенням цих робіт ми не будемо мати остаточного рішення проблеми, істини в останній інстанції, але істина у першій інстанції, безсумнівно, буде отримана".

Дмитра Васильовича слід вважати вченим-теоретиком. Його перу належить понад 80 публікацій і кожна з них являє собою оригінальну науково-дослідну роботу, наповнену новаторськими ідеями і практичними рішеннями.

Наукову працю Воробйов успішно поєднував з педагогічною діяльністю і широкою пропагандою лісотипологічних знань. У п'ятдесяті роки (1953-1961) він керує кафедрою агролісомеліорації і читає курс лекцій "Лісові культури", наступні п'ятнадцять років (1961-1976) – завідує кафедрою ботаніки. Усі ці роки готує аспірантів і докторантів, організує наукові експедиції в різні куточки колишнього СРСР і сам бере участь у них. Ним були підготовлені оригінальні навчальні посібники з лісових культур і ботаніки.

У побуті Дмитро Васильович був м'якою, чарівною, простою людиною дуже широкого кола інтере-

сів: захоплювався музикою, філософією, лінгвістикою, поезією воєнних років. Усі ці захоплення були серйозними, глибокими. У його будинку організовувалися музичні вечори (він і сам добре грав на скрипці), дискусії з найрізноманітніших питань.

Помер Дмитро Васильович Воробйов 6 серпня 1976 р., похований у Харкові. До нього горнулася молодь й літні вчені. Лісівники, які знали Д.В. Воробйова і спілкувалися з ним, звичайно ставали його соратниками і вважали себе його учнями.

За час роботи в Харкові Д.В. Воробйов підготував три доктори і двадцять кандидатів наук з лісознавства, лісівництва і лісових культур. В усьому, що зроблено лісівничо-екологічною школою лісової типології в теоретичному і практичному плані за другу половину ХХ ст., є і заслуга Д.В. Воробйова.

Д.В. Воробйов був почесним громадянином своєї Батьківщини. За великі заслуги у підготовці висококваліфікованих кадрів і розвиток лісівничої науки у 1966 р. він, у зв'язку з 150-річчям від дня заснування Харківського сільськогосподарського інституту, був

нагороджений орденом Леніна. У тому ж році за видатні наукові здобутки йому було присвоєне почесне звання Доктора технічних наук Шопронського лісогосподарського і лісопромислового університету (Угорщина).

У наші часи в Україні, у колишніх союзних республіках СРСР і країнах близького та далекого зарубіжжя (Угорщина, Болгарія, Китай) працюють учні і численні послідовники Д.В. Воробйова. Це запорука тому, що лісівничо-екологічний напрямок у лісовій типології невпинно розвивається.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Остапенко Б.Ф.** Д.В. Воробьев и его роль в развитии лесоводственной типологии. X.// Труды ХСХИ им. В.В. Докучаева. – 1977, т. 240. – С. 5-11.
2. **Мигунова Е.С.** Д.В. Воробьев. Лесоводство и почвоведение: Исторические очерки. – М.: Экология, 1994. – С. 187-195.
3. **Киричок Р.І.** Воробйов Дмитро Васильович. Педагогічні Харківського державного аграрного університету: Біографічний довідник. – 2001, т. X. – С. 28-29.